

Marita Hietasaari / 9.2.2019

Sisällissota kaksituhattaluvun rikosromaaneissa

Historiallinen rikosromaani on ollut maailmalla suosittu genre jo pitkään. Lajin rantautuminen Suomeen on ollut hidasta, vaikka historialliset romaanit ja rikoskirjallisuuden eri alalajit hallitsivat ostetuimpien ja lainatuimpien listoja. Suomessa laji on tehnyt läpimurtonsa vasta kaksituhattaluvulla. Noususuhdanteen voi tosin nähdä alkaneen jo ennen vuosituhannen vaihdetta, kun Kirsti Mannisen ja Jouko Raivion yhteistyönä kirjoittamat 1800-luvusta sekä Sirpa Tabetin rauta-ajasta kertovat romaanit ilmestyivät. Monet rikosromaanit sijoittuvat sota-aikaan tai niiden jälkeisiin ensimmäisiin levottomiin rauhanvuosiin. Tapani Bagge¹ ja Tapani Maskula ovat romaanisarjoissaan sijoittaneet tapahtumat 1940-luvulle talvi- ja jatkosodan aikaan ja sodan jälkeisiin vuosiin. Ata Hautamäen teokset kuvaavat 1950- ja 1960-lukujen Helsingin Käpylää, ja myös niissä on yhä läsnä sodasta toipuminen.²

Erityisesti 1920-luku näyttää olevan kotimaisten kirjailijoiden suosiossa, sillä niin Nina Hurma, Virpi Hämeen-Anttila, Mikko Porvali kuin Timo Sandberg ovat sijoittaneet tapahtumat tälle vastakkaisten ilmiöiden ja aatteiden värittämälle vuosikymmenelle.³ Timo Saarto sen sijaan kuvaa kahdessa romaanissaan aikaa juuri ennen sisällissotaa sekä sotakevättä. Sisällissodan aiheuttama kahtiajako näkyi kaksikymmentäluvulle tullessa vielä monin tavoin: hävinneet nuolivat katkerina haavojaan ja voittajat pelkäsivät uutta kapinaa. Poliittinen ilmapiiri oli tulehtunut ja ilmeni työpaikoilla toisaalta työntekijöiden lakkoiluna ja työmaaterrorina, toisaalta työnantajien asettamina sulkuina ja lakonmurtajien käyttönä – tätä kuvaa esimerkiksi Timo Sandberg

¹ Tapani Baggen romaaneissa *Valkoinen hehku* (2009) *Sininen aave* (2011), *Musta pyörre* (2012) ja *Punainen varjo* (2013) talvi- ja jatkosodan ajan rikoksia tutkii valtiollisen poliisin ylietsivä Väinö Mujunen. Teoksissa käydään läpi monia sodan vaiheita ja ilmiöitä. Mujunen toimii esimerkiksi Heinrich Himmlerin henkivartijana, yrittää estää turvasäilöön otettujen juutalaispakolaisten luovutuksen Saksaan ja soluttautuu Äänislinnan keskitysleirille. Historiallisten romaanien kirjoittajien tapaan Bagge hyödyntää historiankirjoituksessa olevia aukkoja ja tapahtumista punottuja legendoja. Ks. Hietasaari 2016, 92–97.

² Tapani Maskulan romaaneissa *Houkutuslintu* (2010), *Naamiroleikki* (2011) ja *Musta kansio* (2012) taustana on 1940-luku ja Valpon muutos valkoisesta punaiseksi. Jyrki Heino ja Pekka Matilainen ovat sijoittaneet teoksensa kauemmas menneisyyteen. Heimon *Kellari* (2012), *Kello* (2014) ja *Kelmit* (2016) kertovat luutnantti Carl Wennehielmin tutkimuksista 1700-luvun lopun Turussa. Teosten tyylistä kertovat jo pitkät alaotsikot, esimerkiksi romaani *Kelmit* on *Tarina häikäilemättömästä juonittelusta ja ilkeämielisistä teoista, joiden selvittelyyn luutnantti Carl Wennehielm ryhtyy Turussa vuonna 1800*. Matilainen on siirtänyt tapahtumat vielä kauemmas niin ajassa kuin paikassa, sillä *Kupoli* (2013) ja *Miniatyyrimaalari* (2017) sijoittuvat 1400-luvun Italiaan. Ata Hautamäen trilogian osat ovat *Murha Käpylässä* (2005), *Käpylän tähdet* (2006) ja *Levottomat kadut* (2009). Romaanissa *Kohtalona Rauhaniemi* (2013) esiintyy osin samoja henkilöitä, mutta tapahtumat sijoittuvat vuoden 1968 Tampereelle. (Arvas & Ruohonen 2016, 191, 207–210.) Dekkarikirjallisuuden varhaisista vaiheista ks. Kukkola 1980.

³ Sisällissodan kuvasta 1920- ja 1930-lukujen kirjallisuudessa ks. Lappalainen 1984.

romaaneissaan. Vastakkainasettelu kärjistyi entisestään vuosikymmenen lopulla, kun Etelä-Pohjanmaalta käynnistynyt lapuanliike sai kannatusta muuallakin. Historioitsija Henrik Meinanderin mukaan yhteinen nimittäjä aikakautta leimaaville ristiriidoille – hallitusten tiheä vaihtuminen, kielitaistelu suomen- ja ruotsinkielisten välillä, kiista suojeluskuntien asemasta ja kommunismin pelko – oli ”tottumattomuus parlamentaarisen demokratian pelisääntöjen noudattamiseen”. Vuosikymmenellä oli myös valoisa puolensa, sillä se on usein nähty modernisoinnin ja modernismin kautena: kaupungistuminen, teknistyminen ja rautatieliikenteen ja autokannan kasvu antoivat vaikutteita niin kuvataiteisiin kuin kirjallisuuteen. Kaksikymmentäluku oli myös elokuvien, iskelmän ja jazzmusiikin kulta-aikaa; vaikutteita saatiin etenkin Yhdysvalloista ja Saksasta.⁴ Parhaiten vuosikymmen muistetaan kuitenkin kieltolaista.

Alkoholinkäyttöä oli rajoitettu jo ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta vuonna 1919 voimaan astunut kieltolaki, joka jatkui läpi vuosikymmenen vuoden 1932 kevääseen, kielsi anniskelun myös ravintoloissa. Kieltolakia rikkoivat niin parempi väki kuin rahvas. Ravintoloissa tarjoiltiin hienompia juomia enemmän tai vähemmän avoimesti, kun taas kansa sai tyytyä pirttuun ja kotipolttoiseen. Matti Peltosen mukaan kieltolain rikkominen oli niin tyypillistä, että se väistämättä näkyi myös aikakauden kirjallisuudessa. Esimerkkeinä hän mainitsee Joel Lehtosen *Putkinotkon* (1919–1920), Ilmari Kiannon *Ryysyrannan Joosepin* (1924) ja Mika Waltarin romaanin *Suuri illusio* (1928).⁵ Samalla tavalla lienee mahdotonta kirjoittaa 1920-luvulle sijoitettavaa (salapoliisi)romaania, joka ei tavalla tai toisella käsittelee kieltolain aiheuttamia ongelmia. Kaikissa seuraavaksi käsittelemissäni teoksissa alkoholin salakuljetus onkin suuressa roolissa. Niin pirtukanisterit kuin takin sisätaskuihin piiloon mahtuvat neljänneslitran ”varpuset” ja puolen litran ”lahnat” tulevat lukijalle tutuiksi.

Rikoskirjallisuutta on käytetty muuallakin historian kipupisteiden tarkasteluun. Tällaisia ajanjaksoja ovat esimerkiksi Espanjan sisällissota ja kansallissosialistinen Saksa. Sisällissodan muistamisen tarpeellisuudesta on keskusteltu niin Espanjassa kuin Suomessa. Espanjalaiseen rikoskirjallisuuteen perehtynyt David Knutson näkee genressä mahdollisuuden tarkastella sisällissodan kaltaisia vastakkaisia tunteita ja asenteita herättäviä historiallisia tapahtumia. Natsi-Saksaan sijoittuvia rikosromaaneja tutkinut Katharina Hall on kiinnittänyt huomiota etsivän ongelmalliseen asemaan korruptoituneen hallinnon edustajana. Kirjailija voi esittää päähenki-

---

⁴ Meinander 2017, 206–211, 225.

⁵ Peltonen 1992, 61–69.

lön moraalisesti ylevänä poikkeusyksilönä tai osallisena edustamansa tahon rikoksiin. Edellisessä tapauksessa vaarantuu historian totuudenmukainen esittäminen, jälkimmäisessä lukijan odotukset samaistuttavasta, rehellisestä lainedustajasta. Niin Knutsonin kuin Hallin mielestä rikoskirjallisuus antaa mahdollisuuden käsitellä sekä mikro- että makrotason rikoksia. Yksittäisten henkilöiden (poliisi, oikeuslaitoksen edustajat) väärinkäytökset paljastavat hallinnon epäoikeudenmukaisuuden ja vääristyneet oikeuskäsitykset. Valtion ja armeijan tekemät sotarikokset, kuten laittomat teloitukset, tuodaan teoksissa lähes aina esille.⁶ Nämä molemmat, niin yksittäisten ihmisten kuin hallituksen tekemät rikokset, esiintyvät seuraavaksi käsiteltävissä teoksissa. Monessa tapauksessa sodassa ja sen jälkipuhdistuksissa koettu vääryys on ratkaistavan rikoksen taustalla. Käsittelemäni teokset on kaikki kirjoitettu lähes sata vuotta sisällissodan jälkeen. Miten sisällissota ja sen jälkipuhdistus näkyvät teoksissa? Millaisia puolia ja tarinoita vuoden 1918 tapahtumista teokset nostavat esille? Millaisia hahmoja teosten päähenkilöt, poliisit ja etsivät, ovat?

Yhteistyötä yli ideologisten rajojen

Muista tässä esitellyistä romaaneista poiketen Timo Saarron teokset sijoittuvat 1910-luvun loppulle. Romanissa *Kuoleman kuukausi* (2017) seurataan tapahtumia marraskuun alusta itsenäisyyspäivään eli joulukuun kuudenteen 1917. *Kevään varjo* (2018) puolestaan sijoittuu huhtikuun alkuun, jolloin Helsingissä elettiin jo sodan loppuvaiheita.

Kuoleman kuukaudessa tapahtumat käynnistyvät, kun nälkäinen pieni poika näkee koirien syövän ruumista kruununmakasiinissa. Pojan kauhunhuuto herättää punaisen miliisin etsivän Leo Waaran huomion. Waara on toiminut puoli vuotta miliisilaitoksella. Hän tuntee olevansa kokeamaton ja osaamaton ja moittii tuon tuosta itseään taitamattomuudestaan. Hän on kuitenkin tarkkasilmäisempi kuin komisario Asp, joka syyttää rikoksesta heti sakilaisia⁷. Toisena päähenkilönä on etsivä Anders Autio, joka on erotettu virastaan mutta työskentelee porvarillisen puolen muodostamassa poliisireservissä. Etsivän osaston miehet olivat saaneet ammattitaitonsa vuoksi pitää työnsä, ja Autio epäilee omien potkujensa takana olleen komisario Aspin kaunan häntä

⁶ Knutson 2011, 100–103; Hall 2013, 290–292.

⁷ Sakilaisuus oli 1900-luvun alun ”työläisnuorison tyyllitietoinen alakulttuuri”, kuten aihetta tutkinut Kari Koskela käsitteen määrittelee. Sakilaisiin liitetään huliganismi, varastelu ja väkivaltaisuus, mutta joukkoon mahtui myös tavallisia Helsingin työläiskorttelien nuoria. Slangi ja asuun kuuluvat leveälahkeiset housut ja kaulaan kietaistu liina erottivat sakilaiset muista nuorisoryhmistä. Koskela 2004.

kohtaan. Autio alkaa tutkia kaasuräjähdyksessä kuolleen poliisiystävänsä kuolemaa. Rikosromaanille tyypilliseen tapaan nämä kaksi erillistä tutkimusjuonta kohtaavat ennen pitkää. Taustalta paljastuu sotatarvikkeiden kavallus, jonka peittelyyn on osallistunut myös poliisijohtoa.

Kuva 1 & 2. Timo Saarron romaanit *Kuoleman kuukausi* (2017) ja *Kevään varjo* (2018) kuvaavat poliisin toimintaa sisällissodan aikana. Teoksissa punainen miliisi ja valkoinen virastaan erotettu poliisi joutuvat toimimaan yhteistyössä saadakseen rikokset selvitettyä.

Mutkikkaan murhatutkimuksen lomaan Saarto ripottelee runsaasti tietoa ajankohdan ilmiöistä ja tapahtumista. Vallanvaihdosten seurauksia poliisilaitokseen Saarto kuvaa seuraavasti:

Maaliskuun vallankumous oli tehnyt lopun Helsingin poliisilaitoksesta, joka nähtiin tsaarinvaltaa ylläpitävänä voimana. Poliisimestari Walmqvist pelästyi upseerimurhia ja painui maan alle. Järjestysvalta kaupungissa siirtyi venäläisille matruuseille ja sotilaille, jotka kuitenkin jo parin päivän kulluttua luovuttivat sen työväelle. Poliisilaitos korvattiin järjestyslaitoksella, jonka keskeisenä ajatuksena oli järjestysvallan hajauttaminen ja sen luovuttaminen kaupungin asukkaille ja työväenliikkeen edustajille. Porvarilliset piirit puolestaan kannattivat poliisiin edustamaa keskitettyä järjestysvaltaa. Työläisistä ja kaupungin viranhaltijoista koostunut järjestystoimikunta päätti heti ensi töikseen erottaa kaikki Helsingin palveluksessa olleet poliisit ja palkata tilalle miliisejä järjestäytyneen työväen keskuudesta. (73)

Walter Scottin ja Zacharias Topeliuksen aikana historiallisen romaanin katsottiin muotonsa ansiosta olevan tehokkaampi tiedonvälittäjä kuin kuiviin tosiasioihin keskittyvän historiankirjoituksen.⁸ Nykyään lajin pedagogista tehtävää ei painoteta, vaikka monien lukijoiden mielestä yksi historiallisen romaanin etuja on sen antama informaatio menneiden aikojen kulttuureista ja tavoista. Historiallisessa rikoskirjallisuudessa yhdistyy kaksi lajityyppiä myös tässä mielessä:

⁸ Wesseling 1991, 42–49. Historiallisen romaanin funktioista ks. myös Pettersson 1999.

perinteisen historiallisen romaanin tavoin laji antaa tietoa kuvaamastaan ajankohdasta, rikoskirjallisuuteen puolestaan liittyvät kuvaukset rikoksista, niiden toteuttamis- ja tutkintatavoista kuin myös tekijöistä ja tutkijoista. Sotien aikaan sijoittuvat rikosromaanit käsittelevät usein tavalla tai toisella sotarikoksia.⁹

Waara uskoo työväenaatteeseen ja on nuorukaisena ollut rakentamassa Helsingin työväentaloa, jonka torniin sytytetään punainen lyhty suurlakon ja myöhemmin tammikuun lopulla vallankumouksen alkamisen merkiksi. Kaivuhuone, jossa Waaran pitäisi tavata Autio, on yläluokan huvittelupaikka. Waara muistaa ravintolan nuoren tiskaajatytön, jonka herrat olivat houkutelleet mukaansa ja raiskanneet. Nyt siellä harjoittelee poliisireservi, "lahtarikaarti", ja ajatus sinne menosta on entistä vastenmielisempi. Waaran mielestä varakkaiden ja köyhien välinen kuilu oli poliisilaitoksen aikana näkynyt ihmisten eriarvoisena kohteluna. Poliisi oli kohdellut rikkaita yksilöinä, mutta työläisiä massana, herrat olivat saaneet laulella ja hoippua humalassa kadulla, mutta työmies oli saanut pampusta:

Mutta jos työmies oli erehtynyt ottamaan kännit ja pitämään hieman meteliä, seurauksena oli ollut lähes aina putkareissu. Virkapukuiset olivat tehneet silinterihattuisille kunniaa keskustan kivikauduilla, mutta Sörnäisten mutakujilla oli heilunut pamppu. Hairahtuneita *yksilöitä* oli löytynyt vain rikkaiden keskuudesta. Rikollinen työläinen oli poliisin silmissä edustanut aina kokonaista yhteiskuntaluokkaa, aivan kuin *jokainen* työläinen olisi ollut vastuussa *yhden* tekemisistä. (185)

Eri yhteiskuntaluokkia ja tulevan sodan osapuolia edustavien etsivien lisäksi teoksessa esiintyy kaksi naishahmoa. Betty Blom on leskeksi jäänyt yksihuoltaja, jonka poika Alppu löytää ruumiin teoksen alussa. Saarto kertoo Bettyn hahmossa halunneensa kuvata, kuinka haavoittuva ja turvaton naisen asema oli ilman aviomiehen tai suvun tuomaa suojaa.¹⁰ Betty on ahdingossaan joutunut turvautumaan prostituutioon mutta ei halua alistua miesystävänsä, sakilaisiin kuuluvan ajurirengin paritettavaksi. Tämä suuttuu ja alkaa vainota Bettyä, kiristyksen välineeksi joutuu Alppu. Autioiden luona vuokralaisena asuva Mirjam Drifva on hyväntekeväisyyttä harjoittava unissasaarnaaja, jonka hahmoon Saarto on saanut innoitusta 1900-luvun alussa vaikuttaneesta lahkolaissaarnaaja Maria Åkerblomista.¹¹ Romaanissa *Kevään varjo* Mirjam esittelee Waaralle, kuinka hän salakuljettaa aseita valkoisille:

Mirjam käänsi kaban liepeet syrjään niin että hameeseen ommellut kaksi taskua tulivat näkyviin. Kumpaankin oli työnnetty puukauha.

⁹ Kathrina Hall (2013, 302) liittää pedagogisen ulottuvuuden Robert Harrisin kontrafaktuaaliseen romaaniin *Kolmannen valtakunnan salaisuus* (1992), sillä lukija perehtyy päähenkilön rinnalla tämän löytämiin dokumentteihin, jotka paljastavat natsien sotarikoksia.

¹⁰ Järvinen 2018, 8.

¹¹ Järvinen 2018, 7–8.

”Kiväärintukit.” Mirjam laskeutui polvilleen Leon eteen ja antoi kapan pudota hartioiltaan. Niskan ympäri kulki naru, jonka kummassakin päässä roikkui paistinlasta.

”Kiväärinpiiput.” Mirjamin silmät kiilsivät kosteina. ”Olen joka kerta kuljettanut *kaksi* pyssyä yhden sijasta. Niin tänäänkin. Kerran kannoin niiden lisäksi myös konekiväärin panosvyön vartalon ympärille kiedottuna.” (81)

Mirjam edustaa siis niitä valkoisen puolen naisia, jotka aktivoituivat tukemaan hallituksen joukkoja salakuljettamalla lehtisiä ja aseita. Saarto on kertonut halunneensa ylittää ideologiset rajat, ja niinpä hänen romaaneissaan niin etsivät Waara ja Autio kuin työläisnainen Betty ja valkoisia tukeva Mirjam toimivat yhdessä ja jopa ystäväystyivät. Saarto hämärtää osapuolten rajoja myös tuomalla esiin ryhmittymien sisäiset erimielisyydet. Leo kuuluu työväenosastoon, mutta ei järjestyskaartiin. Nyrkkiraudoin ja veitsin aseistetut kaartilaiset ajavat Waaran ulos työväentalolta. Ajatus kaikkien työläisten toveruudesta tuntuu yhtäkkiä kaukaiselta: ”*Toverit*. Sana ei ollut koskaan kuulostanut yhtä vieraalta.” Waara on katkera saamastaan kohtelusta, sillä talo on ollut hänelle ”yhtä pyhä kuin temppele uskovaiselle” (87). Suurlakon alettua miliisin tehtävät siirretään järjestyskaartin alaisuuteen ja Waara erotetaan virastaan. Näin Waara on yhtä aikaa sekä järjestelmän sisällä että sen ulkopuolella. Hän varoittaa Autiota järjestyskaartin tulosta ja kehottaa antautumaan, mikä vuoksi häntä pidetään yhä suurempana petturina. Lukijan silmissä Waaran maine oikeudenmukaisena ja rehtinä lain edustajana ei tahraannu, sillä hänen esimiehensä ja monet työtoverit osoittautuvat korruptoituneiksi rikollisiksi.¹² Waaran esittäminen vielä kokemattomana työssään on myös omiaan säilyttämään lukijan sympatiat.

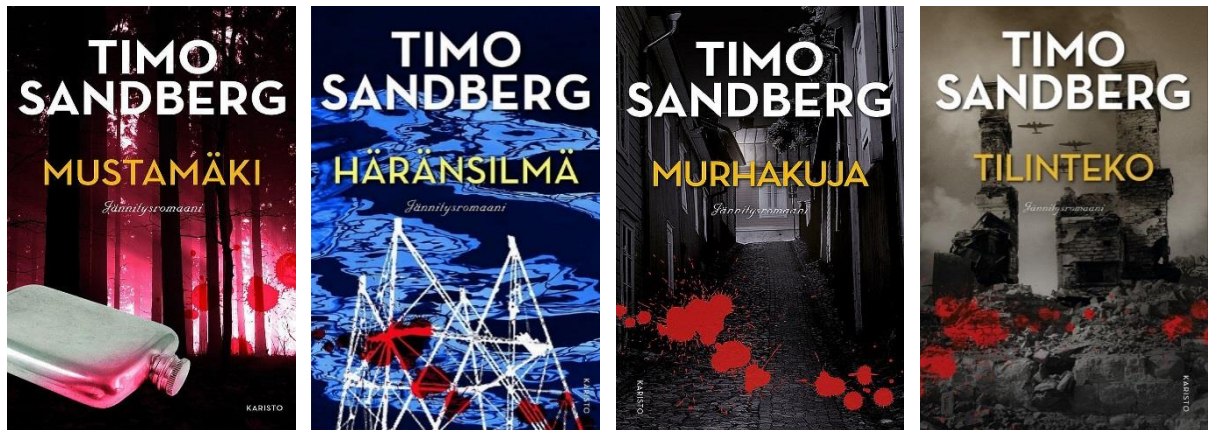
Samankaltainen hajaannus koskee toista osapuolta. Romaanissa *Kevään varjo* Waara selvittää kadulle ammutun miehen tapausta. Eletään huhtikuun alkua 1918, valta on vaihtumassa kaupungissa ja Venäjän laivasto lähdössä. Huhut saksalaisten maihinnoususta ja Tampereen murumisesta lisääntyvät. Venäläiseen asepukuun pukeutunut murhattu mies paljastuu jääkäriksi, mikä saa epäilyt kohdistumaan punaisiin. Toinen etsivä ihmettelee Waaralle, kannattaako murhaa edes tutkia, jos omat ovat teon takana, ja ”aina vain parempi” jos ampuja on valkoinen, mikä kertoisi ”lahtareiden välisestä eripurasta” (25). Murhan lisäksi Waara tutkii aseiden salakuljetusta ja valkoisten yritystä ostaa venäläisen aluksen aselasti. Punaisessa Helsingissä liikkuu niin venäläisiä sotilaita, maanalla toimivia jääkäreitä ja muita valkoisen puolen edustajia, siviilejä ja lopuksi myös saksalaisia. Waaran ja Aution tutkimukset paljastavat, että osa Saksasta palanneista jääkäreistä on katkeroitunut kokemuksistaan ja alkanut ajaa omia etujaan.

¹² Vrt. Hall 2013, 293, passim. Hallin tarkastelemissa ”natsi-etsivissä” on niin järjestelmän sisällä ja ulkopuolella olevia kuin niitä, joiden rooli vaihtelee näiden välillä.

Kuoleman kuukausi sai Suomen dekkariseurann Vuoden johtolanka -palkinnon. Yhtenä perusteena mainittiin järjestysvallan sekasortoisen tilan tarkkanäköinen kuvaus. Arkielämän yksityiskohtiin ulottuva taitava ajankuva, eläytyvä henkilökuvaus ja tapahtumien tarkastelu useista eri näkökulmista saivat myös kiitosta palkintoraadilta.¹³ Timo Saarto lienee toistaiseksi ainoa nykykirjailija, jonka rikosromaanit sijoittuvat sisällissodan aikaan tai sen välittömään läheisyyteen. *Demokraatin* Rolf Bamberg kysyykin arviossaan *Kevään varjosta*, miten yhden jääkärikuolema jaksaa kiinnostaa lukijaa, joka tietää, ”millainen poliittinen puhdistus massateloitukseen ja vankileirihelvetteineen” on sodan päättymisen jälkeen edessä. Teoksen arvo on kirjoittajan mielestä historiallisessa ajankuvassa ja sellaisena hän lukee sen historiallisen romaanin genreen.¹⁴ Saarto aikoo jatkaa aiheen parissa, sillä sarjaan on tulossa kolmas romaani, joka kuvaa tilannetta sodan päättymisen jälkeen.

Lahden Mustamäen (nais)murhat

Timo Sandberg on tunnettu jännitysromaneistaan, joiden pääosassa on komisario Heittola. Ensimmäisissä teoksissa tapahtumat sijoituivat Järvenpäähän, mutta kirjailijan mukana myös Heittola muutti Lahteen. Romaani *Mustamäki* (2013) aloitti uuden sarjan, joka sijoittuu niin ikään Lahteen, mutta nyt rikoksia ratkotaan sisällissodan kahtia jakamassa yhteiskunnassa. Et-siväkonstaapeli Otso Kekki selvittelee kahta ampumistapausta, joiden taustalla työtoverit haluavat nähdä vain pirtun salakuljetuksen.

Kuvat 3, 4, 5 ja 6. Timo Sandbergin romaanisarjan ensimmäinen osa *Mustamäki* (2013) sijoittuu 1920-luvun alkuvuosiin ja viimeisin osa *Tilinteko* (2018) talvisodan aikaan. Sisällissodan aiheuttama kahtiajako näkyy teoksissa, ja usein sota tavalla tai toisella on tapahtuneiden rikosten taustalla.

¹³ Johtolanka-palkitut 1985-2018. 2018: Timo Saarto romaanista *Kuoleman kuukausi*.

¹⁴ Bamberg 7.6.2018.

Ensimmäisessä romaanissa tutustutaan työläisten asumalähiön, niin sanotun Reunanpalstan värikkäisiin asukkaisiin, jotka ovat suuressa roolissa tapahtumien selvittelyssä ja esiintyvät teosarjan seuraavissakin osissa. Hilda työskentelee saunalla, jonne ovat kaikki tervetulleita aatteen katsomatta. Kuvaus vaihtuvista asiakkaista kertoo, kuinka valta kaupungissa vaihtui. Ensin olivat olleet ”mahorkanhajuiset venäläiset sotilaat”, heidän jälkeensä rehvakkaat mutta juopuessaan koti-ikävänsä itkevät punakaartilaiset, sitten Lahden valloittaneet saksalaiset ja lopulta ”voitonriemuiset, kostonhalua uhkuvat valkoiset” (23–25). Hildan aviomies August ja tytär Tyyne liittyvät punakaartiin: ”August oli ylpeä tyttärestään, joka lähti heti mukaan, laittoi punaisen rusetin rintaansa, sotilaiden housut jalkaansa ja lähti puolustamaan sitä unelmaa, mistä he olivat yhdessä puhuneet” (178–179). Tyyne kokee monen housupukuisen punaisen naisen kohtalon, sillä valkoiset surmaavat julmasti hänet ja erään toisen tytön Mustamäeksi kutsuilla kallioilla, vaikka nämä olivat heittäneet aseensa pois. Tyttöjä on pahoinpidelty pistimin, mutta tästä huolimatta heidän kuvataan muistuttavan enkeleitä, mikä viittaa heidän viattomuuteensa – olivathan valkoiset surmanneet ja häpäisseet kaksi aseetonta nuorta naista:

Tytöt olivat kuin kaksi taivaasta pudonnutta enkeliä, toinen vaalea, toinen tumma. He makasivat vierekkäin kallioilla. Hiukset olivat hajallaan, kädet ja jalat levällään kuin he olisivat ottamassa jotakuta syliinsä. Kummankin rinnassa oli kolme luodinreikää. Aivan ilmeisesti heidät oli aseteltu sellälleen ampumisen jälkeen, sillä kalliossa ei luotien jälkiä näkynyt. Tyttöjen alavatsa ja jalkoväli oli puhkottu useilla pistimen iskuilla. (35)

Kuvaus surmatuista tytöistä noudattelee kauhutarinoita, joita sodan aikana ja sen jälkeen sanomalehdet ja kirjallisuus ylläpitivät ja joita niin tutkimus kuin fiktio kierrättävät yhä kaksituhattaluvulla.¹⁵ Niin punaiset kuin valkoiset levittivät kertomuksia vastapuolen julmuuksista. Kertomuksissa aktuaalistuivat vanhat sota- ja vainolaistarinat – ilmiö on tuttu sodista ympäri maailman. Ulla-Maija Peltosen työväen muistelukerrontaa käsittelevän tutkimuksen mukaan kahdeksankymmentäviisi prosenttia vuoden 1918 kauhutarinoista on folklorea. Tarinat olivat yksi propagandan muoto, niillä mustamaalattiin vastapuolta ja oikeutettiin omia toimia.¹⁶ Taisteluihin osallistuneita naisia teloitettiin eniten juuri Lahden Hennalan vankileirillä. Marjo Liukkonen nimeää tutkimuksessaan 216 naista.¹⁷ Suurin joukkoteloitus suoritettiin Metelinmäellä, jota mustien kallioiden vuoksi kutsuttiin myös Mustamäeksi. Sandbergin romaanin nimen voi katsoa viittaavan paitsi teoksessa selvitettävän murhan tekopaikkaan myös laajemmin sisällissodan aikaiseen tragediaan.

¹⁵ Ks. esim. Ylikangas 1993, 403; Peltonen 1996, 169–170, 191–202.

¹⁶ Peltonen 1996, 198–202.

¹⁷ Liukkonen 2018, 215–216, 317–339.

August viedään ensin Fellmannin pellolle tuhansien muiden tavoin ja sen jälkeen Hennalan vankileirille. Tuttu vartija neuvoo olemaan vastaamatta, kun vankeja huudetaan nimeltä, ja näin August säästyy teloitukselta. Armahdusten myötä tuomio vaihtuu vankeusrangaistukseksi. August palaa kotiin ”ulkonaisesti ehjänä, mutta henkisesti teloitettuna” (11): omat kokemukset ja tyttären kuolema ovat jättäneet jälkensä. Tuska peittyy hetkeksi pirtulla, ja August tempoileekin viinanhimon ja Hildalle annettujen raittiuslupausten välillä. Vankileiriltä palaavia on kuvattu kirjallisuudessa eri vuosikymmeninä aina Runar Schildtin vuonna 1919 julkaistusta ”Kotiinpaluu”-novellista Linnan Pohjantähti-romaanien Akseli Koskelaan ja tuoreeseen Heidi Köngäksen *Sandraan*. Tarinoissa kuvaillaan palaajan kuihtunutta ja usein likaista olemusta, uudemmissa teoksissa usein yksityiskohtaisesti, esimerkiksi *Sandrassa* päähenkilön aviomies palaa kotiin niin muuttuneena, etteivät omat lapset tunnista häntä.¹⁸ Sandbergin romaanissa August tulee kotiin vasta vankilassa kärsityn rangaistuksen jälkeen. Hänen ulkoista olemustaan ei kuvata, mutta Linnan Akselin tavoin hän on muuttunut henkisesti.

Mustamäki-romaanin alussa Hildan ja Augustin nuorin tytär Eliisa löytää ensimmäisen ruumiin; hän näyttelee suurta roolia myös rikoksen ratkaisussa. Eliisa on naapuriin muuttaneen venäläisen Veran ystävä. Vera hankkii elantonsa ompelutöillä ja sivutuloja tarjoamalla palveluksiaan miehille. Kekin ja Veran rakkaustarinan myötä yhdeksi teossarjan teemaksi nousee ihmisten erilaisuutta kohtaan tuntema pelko. Vera joutuu kuuntelemaan huorittelua ja ryssittelyä ja kehotuksia painua takaisin Venäjälle. Kolmannen osan *Murhakuja* (2016) tapahtumat sijoittuvat kolmekymmentäluvun vaihteeseen ja lapuanliikkeen aikaan. Kammo ja suoranainen viha muualta tulleita kohtaan on kasvanut entisestään, osansa saavat romanit, juutalaiset ja erityisesti venäläiset. Oikeistolaisten ja vasemmistolaisten vastakkainasettelu jatkuu. Kekin on vaikea ymmärtää sellaista isänmaallisuutta, joka sulkee pois osan ihmisistä:

Ja vahvan vihan kohteena olivat myös vasemmistolaiset.
Tätä myrkyä kylvämistä perusteltiin kauniisti isänmaan puhtauden vaalimisella.
Kekki ei sellaista isänmaallisuutta ymmärtänyt. Eikö oikeaa isänmaallisuutta olisi kohdella kaikkia Suomessa asuvia ihmisiä tasavertaisina?
Mutta tasavertaisuus oli kaukana. Oli luonnollista, että työttömät ja köyhät ihmiset halusivat muutosta, tahtoivat tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta. Kuitenkin lailliset tiet muutokseen oli katkaistu. Heidän puolueensa oli kielletty, ammatilliset järjestöt oli julistettu laittomiksi. Ohrana valvoi heidän kaikkia tekemisiään, suoritti kotietsintöjä, vangitsi ihmisiä. (213–214)

¹⁸ Vankileiriltä kotiin palaavien kuvauksista ks. Mahlamäki 2018.

Sandberg on saanut kiitosta ajankohtaisiin aiheisiin tarttumisesta. Hän on käsitellyt teoksissaan muun muassa pakolaisvastaisuutta, naisten ja tyttöjen hyväksikäyttöä ja vanhusten kaltoinkoh-
telua.¹⁹ Vaikka Otso Kekki -sarjassa tapahtumat sijoittuvat menneisyyteen, useilla teemoilla on
kytköksiä kirjoittamisajankohtaan. Rasismin ohella köyhien ja rikkaiden, työläisten ja työnan-
tajien sekä vasemmiston ja oikeiston välinen kuilu on yksi tällainen teema. Tätä kuilua käsitel-
lään myös huumorin kautta, sillä kaupungin sontakuski Jepulis Penjami – tai Benjami kuten
hän itse korostaa – laulaa pilkkalauluja kaupungin herroista ja ajaa toisinaan haisevine kuormi-
neen keskelle tapahtumia. *Murhakujassa* tämä paikallinen kuuluisuus pääsee radioon haastatel-
tavaksi. Sävel on sisällissodan eteläpohjalaisia sotilaita ylistävä marssilaulu, joka alkaa sanoilla
”Kytösavun aukeilla mailla”. Benjaminin versio myötäilee alkuperäisiä sanoja, mutta kertoo Hen-
nalan verisistä maista ja verisestä kylvöstä. Sitaatissa vasemmalla on Jepulis Benjaminin sanoi-
tusta siihen saakka, kun lähetys katkaistaan, ja oikealla Heikki Klemetin tekstiä:²⁰

Hennalan verisillä mailla lepää kansa
mikä koitti vaalia vapauttansa.
Vannoivat paikkakunnan herrat silloin
orjana pysytte, taikka menköön henki
niin meni isiltäänkin.
Saitte kunnian kuolla
meidän valtamme tieltä.
Tää valta on murtumaton.

Se tanner on koettu valmiina pitää
siel ainoastaan verihorsma itää.
Vannovat näin pojat urheat vielä
aseet on valmiina nyt sekä aina.
Verinen kylvömme ei mieltämme...
(164–165)

Kytösavun aukeilla mailla on kansa
mi aina on vaalinut vapauttansa.
Vannoivat näin pojat urheat siellä:
Orjuus pois, taikka menköön henki,
niinkuin mennyt on isienkin,
kunnia kuolla on vapauden tiellä.
Tää vala on murtumaton.

Se vala on koetettu puhtaana pitää:
painettu on päin inhaa itää,
kaikki, mi jaksoi kalpaa käyttää,
ja pidetään vasta, nyt sekä aina,
orjuuden ies meitä koskaan ei paina.

Marssin uusi sanoitus ei ilmeisesti miellyttänyt ohjelmavastaavaa, vaan lähetys katkeaa yhtäk-
kiä kesken Benjaminin laulun, ja kuuluttaja valittaa ”teknillistä häiriötä”. Jepulis Benjami (oik.
Daavid Ahola) esiintyy omalla taiteilijanimellään, mutta kirjailijan mukaan muillakin henki-
löillä on vastineensa todellisuudessa. Hildan ja Augustin hahmot pohjautuvat kirjailijan isovan-
hempiin, ja Kekin esikuva löytyy niistä puolueettomista poliiseista, jotka Lahdessa säilyttivät
työnsä, vaikka vallanpitäjät vaihtuivat.²¹

¹⁹ Miettinen 21.6.2017.

²⁰ Heikki Klemetti sävelsi ja sanoitti laulun *Vilppulan urhojen muistolle*, joka tunnetaan myös ensimmäisen sä-
keen mukaan nimellä ”Kytösavun aukeilla mailla”. Wikipedia: Vilppulan urhojen muistolle. Sandbergin *Musta-
mäessä* säveleen viitataan sanoilla ”Kytösavun ankeilla mailla” – liekö kyse kirjoitusvirheestä vai Sandbergin
kommasta.

²¹ Laakso 2018, 25.

Mustamäessä kerrotuihin tapauksiin liittyy niin työmaaterroria kuin kommunistien toimintaa. Lahden Rautateollisuudessa työskentelevät miehet uhkaavat lakolla, jos kahta vastapalkattua, sodan aikaisilla surmatöillään kehuskelevaa miestä ei eroteta. Työnantajalle kannelleita miehiä, heidän mukanaan Hildan ja Augustin poika Ismo, aletaan vainota kostoksi erottamisesta ja kommunististen lehtisten levittämisestä. Kekin työtoverit, poliisietsivät Mäkelä ja Mantere, ovat valkoisen aatteen kannattajia ja suojelevat tutkimuksissa omiaan. Murhista kiinnisaadut miehet ovat suojeluskuntalaisia ja pääsevät vapaiksi Mäkelän kuulustelun jälkeen. Sisällissodan jälkeisellä vuosikymmenellä voittajat määräisivät säännöt. Kansallissosialistista Saksaa kuvaavien rikosromaanien etsivähahmoja tutkinut Katharina Hall jakaa nämä kolmeen rooliin sen mukaan, onko päähenkilö rikollisen hallinnon tukija, vastustaja vai sen uhri.²² Sandbergin Otso Kekki on vastustaja. Kekki saa huomata, että rikosten puolueeton tutkiminen ei ole mahdollista, mutta silloin kun voi, hän kiertää sääntöjä saadakseen syylliset vastuuseen tai kuten *Mustamäessä*, ei paljasta kaikkia tietojaan.

Murhaajiksi tiedettyjen miesten vapauttaminen herättää katkeruutta monissa. Teoksen nykyajassa tapahtuneiden murhien taustalla on sodan osapuolten toisiaan kohtaan yhä tuntema viha, mutta tapahtumiin kietoutuvat sodanaikaiset vääryydet, sillä yksi miehistä on varmuudella ollut mukana teloitusjoukoissa. Valkoisten käsissä isänsä menettänyt poika ottaa oikeuden omiin käsiinsä ja rankaisee syyllisiä, vaikka ei olekaan varma, onko juuri kyseinen mies surmannut hänen isänsä. Hävinneiden oikeustajua loukkasi se, että valkoisten rikokset tulkittiin joidenkin yksittäisten henkilöiden ylilyönneiksi ja voittajien puolella taistelleille annettiin yleinen armahdus. Teloittajien haluttiin saavan rangaistuksensa, niinpä kerrottiin tarinoita, joissa heitä kohtasi kosto esimerkiksi mielisairauden tai alkoholismin muodossa.²³ Sandbergin romaanissa murhaajat eivät kadu tekojaan, mutta saavat rangaistuksen paitsi nyt tekemistään myös sodan aikana tapahtuneista murhista. Kekki ymmärtää, että miesten kuolema saunalla ei ollut vahinko, mutta päättää antaa asian olla. Sen sijaan, että jäisi tutkimaan tarkemmin tapahtumapaikkaa, kuten Mäkelä käskee, Kekki päättää totella poliisimestarin aiempaa määräystä valvoa junia ja pirtun salakuljetusta.

- Mihin helvettiin sinä kuvittelet meneväsi?
- Huomasin ettei minua tarvita täällä. Olet tutkinut tapahtumapaikan ja tehnyt mielestäni aivan oikeat johtopäätökset onnettomuuden kulusta.

²² Hall 2013, 293. Sisällissodan jälkeisen Suomen hallintoa ei toki voi verrata kansallissosialistisen Saksan johon, mutta puolueetonkaan se ei ollut, saati sen yksittäiset edustajat.

²³ Peltonen 1996, 223–231.

- Mutta kyseessä on yhteiskunnallisesti merkittävien henkilöiden kuolema. Meidän on tehtävä tapauksesta perusteellinen raportti.
Kekki avasi oven.
- Minua sitoo poliisimestarin määräys. Menen tarkastamaan junaa, hän sanoi ja lähti saunalta.
(295)

Sotarikosten käsittely muiden rikosten rinnalla vaikuttaa käsitykseemme siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Philip Kerrin toisen maailmansodan aikaiseen Saksaan sijoittuvassa romaanissa *Liekit Berliinissä* (1990) etsivä Bernie Gunther teloittaa korkea-arvoisen SS-upseerin, koska tämä on syyllistynyt nuorten tyttöjen murhiin. Näin Guntherista tulee moraalisesti yhtä aliarvoinen kuin tutkimistaan rikollisista. Usein tällaiset ratkaisut myötäilevät lukijan oikeustajua, eikä samaistuminen päähenkilöön, oli tämä sitten yksityisetsivä, poliisi tai muu lain edustaja, vaarannu.²⁴ Kekki ei syyllisty *Murhamäessä* yhtä äärimmäiseen ratkaisuun kuin Kerrin etsivä. Romaanissa ei kerrota, arvaako Kekki, kuka telkesi murhaajat saunaan, mutta päätös suojella heidät surmannutta henkilöä tuskin vähentää lukijan sympatioita häntä kohtaan.

Sandberg on työskennellyt metallimiehenä ja myöhemmin Metallityöväen liiton toimitsijana ja julkaissut useita alan historiikkeja. Kirjailijan asiantuntemus näkyy paitsi konepaja- ja valimo-työn myös työpaikoilla käytyjen valtataistelujen kuvauksissa. Sarjan toisessa osassa *Härän silmä* Lahden Rautateollisuus on painostettu mukaan metalliteollisuuden sulkuun, joka on tarkoitettu vastaiskuksi alaa koetteleville lakoille. Kolmannessa osassa *Murhakuja* valkoisten puolella taistellut Karl Mannelin pakotetaan esittämään julkinen anteeksipyyntö työväenlehdessä. Kiusanteko lakkaa hetkeksi mutta alkaa uudestaan, kun yksi työntekijöistä murhataan ja sen takana epäillään olevan suojeluskuntalaisia. Sulan raudan saaminen jalalle on viimeinen pisara, ja Mannelin eroaa katkerana. Välienselvittelyssä myös Ismo on menettää henkensä. ”Ei ihme että haavat pysyvät auki”, toteaa Kekki, kun Ismo kertoo, että uuden työntekijän tausta tarkastetaan, eivätkä miehet ”suostu työskentelemään pahimpien valkoisten kanssa, jos nämä eivät kadu tekojaan” (288). Romaaneissa tuomitaan kummankin puolen väkivalta, mutta Sandbergin myötätunto on vähäosaisten puolella.

---

²⁴ Hall 2013, 297. Hallin tutkimien palautteiden mukaan etsivä Guntherin omavaltainen toiminta ei häirinnyt lukijoita. Espanjalaiseen rikoskirjallisuuteen perehtynyt David Knutson päätyy samanlaiseen tulokseen. Eräässä Victor Salteron romaanissa päähenkilöt, etsivä ja entinen asianajaja, päättävät juonia vapaaksi miehen, joka on syyllistynyt kahden terroristijärjestö ETA:n entisen jäsenen murhaan. Murhaaja on nuorempana nähnyt miesten tappavan poliisiveljensä. Teoksen www-sivuilla tehty kysely kertoi ratkaisun vastaavan lukijoiden oikeudentuntoa: 75 prosenttia vastaajista olisi päähenkilöiden tavoin salannut todellisen murhaajan. Reaktioissa näkyi Knutsonin mukaan romaanin julkaisuajankohdan (2007) tapahtumat: baskien separatismi, terrorismi ja hallituksen neuvottelut ETA:n kanssa, mitä kaikki eivät hyväksyneet. Knutson 2011, 107–108.

Sandberg sai Suomen dekkariseuran Vuoden johtolanka -palkinnon sarjan aloitusosasta *Mustamäki*. ”Sisällissodan yhteiskunnallinen vastakkainasettelu näkyy ja tuntuu ihmisten elämässä 1920-luvun Lahdessa”, toteaa palkintoraati. Perusteluina mainitaan tarkka ajankuvaus rosoineen ja hajuineen, moniulotteiset henkilöt, joita Sandberg kuvaa lämmöllä sekä eläytyvästi kuvattu lapsen näkökulma.²⁵ *Helsingin Sanomien* Veli-Pekka Leppänen kiittää niin ikään terävää ajankuvaa, jossa sisällissodan jättämä kauna elää puolin ja toisin: ”Sandberg huomioi Suomen jakautuneen tilan, ja kuoren alla kuhisseita ääriaseiteita. Oikealta kaikui vapaussota jatkukoon -julistuksia ja vasemmalta kosto elää -varoituksia. On harvinaista, että tällaisia pohjavirtoja kosketellaan poliisiromaanissa, saati asiantuntevasti.”²⁶ Kirjailija kertoo teossarjan etenemisen myötä saaneensa lukijoilta yhä enemmän aineistoa romaaneihinsa; materiaalin joukossa on ollut sodanaikainen päiväkirja mutta myös yksittäisten henkilöiden tarinoita. Sandbergin romaanit ovat hyvä esimerkki siitä, miten kommunikatiivinen muisti, eli perheiden kaltaisten pienten muistiyhteisöjen sisällä sukupolvelta toiselle siirtyvä muistitieto, ja kulttuurinen muisti kohtaavat. Kommunikatiivinen muisti on lähinnä suullisesti välittyvää ja ulottuu kolme, neljä sukupolvea eli noin 80–100 taaksepäin. Sisällissodasta on tätä kirjoittaessa kulunut sata vuotta, ja sen katsotaan siirtyneen jo osaksi kulttuurista muistia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö menneisyyden tapahtumat yhä vaikuttaisi nykyhetkeen.²⁷ Muistovuosi on herättänyt ihmiset muistelemaan perheissä ja suvuissa kerrottuja tarinoita, kuten Sandbergin saama palaute osoittaa. Samankaltainen tarve muistaa ja käsitellä vuoden 1918 tapahtumia aktivoitui 1990-luvulla Neuvostoliiton hajottua.²⁸

Pirtua, erotiikkaa ja sodan jättämää katkeruutta

Nina Hurman *Yönpunainen höyhen* (2013) ja *Hatuntekijän kuolema* (2014) ovat erotiikalla höystettyjä historiallisia jännitysromaneja, jotka arvioissa liitettiin usein film noir -perinteeseen.²⁹ Poliisietsivä Olavi Korpelan ohella tärkeässä roolissa on hattukaupan myyjä ja laulajatar Saimi Helainkari, taiteilijanimeltään Rouge. Sensuelli Rouge edustaa modernia, itsenäistä, vanhoja sukupuolirooleja rikkovaa naistyyppiä. Kohtalokas, päähenkilön pään pyörälle saava nais-hahmo löytyy monista muistakin aikakautta kuvaavista teoksista: Timo Saarron romaaneissa

²⁵ Johtolanka-palkitut 1985–2018. 2014: Timo Sandberg romaanista *Mustamäki*.

²⁶ Leppänen 4.2.2013.

²⁷ Sodan kollektiivista muistamista tutkinut Tuomas Tepora mainitsee yhtenä esimerkkinä nykyhetkeä yhä määrittävistä tapahtumista Yhdysvaltain sisällissodan. Tepora 2015. Kulttuurisesta muistista yleensä ks. Korhonen 2016.

²⁸ Kinnunen 2018, 337.

²⁹ Ks. esim. Miettinen 4.4.2013.

tällainen on unissasaarnaaja Mirjam Drifva, Timo Sandbergilla venäläissyntyinen Vera, Virpi Hämeen-Anttilalla bolševikkeja paennut emigrantti, kaksoisagentiksi paljastuva Elena Zubova ja Mikko Porvalilla kaunis varas Sonja Cedercrantz. Hurman teoksissa on viittauksia elokuvaan, otteita todellisista ja kirjailijan keksimistä lauluista ja tietysti öisen Helsingin katujen ja rakennusten kuvausta.

Kuva 7 & 8. Nina Hurman romaanien *Yönpunainen höyhen* (2013) ja *Hatuntekijän kuolema* (2014) kannet henkivät film noir -tunnelmaa.

Kieltolain mukanaan tuoma pirtun salakuljetus, juopottelu ja tappelut työllistävät poliisia. ”Yksi juoppo muiden joukossa, se unohtuu pian” (7), ajattelee Korpela, kun Siltavuorelta löytyy nuori mies, joka on ampunut itsensä. ”Varpusena” tunnettu mies on työskennellyt ravintoloitsija Gustafssonille, joka on kaupungin suurimpia pirtutrokareita. Kun hänetkin surmataa, epäillään murhan liittyvän salakuljettajien väliseen valtataisteluun. Taustalla ovat kuitenkin vuoden 1918 tapahtumat, aivan kuten Sandbergin romaanissa *Mustamäki*. *Yönpunainen höyhen* -romaanin henkilöistä yhdellä jos toisella on sodan aikaisia traumoja. Kokemukset sodan ajalta palaavat varoittamatta myös Korpelan mieleen:

Ajatukset kiersivät taas sitä samaa kehää. Kun hetkeksi antoi perään, ne pääsivät iskemään jostain raosta. Aina samat: märkä maa, kylmät jalat, sen yhden hullun jääkärin silmät, kun se katsoi ja sanoi ”Ammutaan paikalla”. – Poika joka ampui ja itki, latasi vaan uudestaan vähän kömpelösti ja ampui taas naama märkänä. Eikä kuolleet todellakaan näytä nukkuvilta. (163–164)

Sodan jälkiselvitykset liittyvät kiinteästi surmatekoihin. Yksi henkilöistä on sijoitettu punaorpona uuteen perheeseen ja yhteydenpito vankileiriltä vapautuneeseen isään on estetty, mikä on

katkeroittanut molemmat. Varhaisissa salapoliisiromaaneissa syylliseksi osoittautui moraalisia tai psyykkisiä ongelmia omaava yksittäinen henkilö, jonka kiinnijääminen palautti yhteiskuntajärjestyksen. 1900-luvun lopulla rikosromaaneja alettiin yhä enemmän käyttää yhteiskuntakritiikin esittämiseen.³⁰ Hurman romaanissa rikosentekijän katkeruuden taustalla ovat hallitsevien valkoisten väärinkäytökset, näin todellinen syyllinen on epäoikeudenmukainen yhteiskunta.

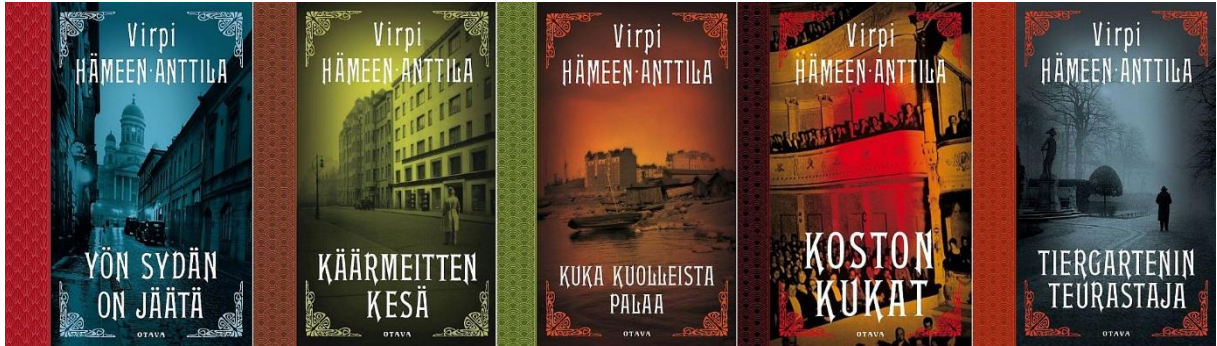
Hurman toisessa romaanissa *Hatuntekijän kuolema* tapahtumiin sekaantuu Etsivä keskuspoliisin tutkijat, jotka painostavat niin Korpelaa kuin Rougea tavoitellessaan kommunisteille välitettyjä dokumentteja. Heidän toimintansa ja käytöksensä, kuten Saiman nimittely punahuoraksi, esitetään vastenmieliseksi ja julmaksi. Sisällissodan jälkeinen jako kommunisteihin ja oikeistolaisiin on läsnä, mutta muuten sotaan ei enää viitata paljoakaan eivätkä tapahtumat kietoudu vuoden 1918 tapahtumiin suoraan kuten aiemmassa teoksessa.

Sisäasiainministeriön harrasteliijaetsivä Karl Axel Björk

Virpi Hämeen-Anttilan Karl Axel Björkin tutkimuksista kertovan sarjan neljä ensimmäistä osaa – *Yön sydän on jäätä* (2014), *Käärmeitten kesä* (2015), *Kuka kuolleista palaa* (2016), *Koston kukat* (2017) – sijoittuvat vuoden 1921 Helsinkiin. Viimeisin, 2018 ilmestynyt *Tiergartenin teurastaja*, sijoittuu edellisistä poiketen Berliiniin ja vuoteen 1922. Sisäasiainministeriön virkamiehenä työskentelevä Björk on harrasteliijaetsivä, joka auttaa poliisina työskentelevää ystävänsä Martti Ekmania rikosten selvittelyssä. Lauri Soinin³¹ luoman Väinö Haukan tavoin Björkissä on Sherlock Holmesin piirteitä: häntä kiehtovat rikokset ja rikolliset, joihin hän perehtyy lukemalla alan kirjallisuutta, hän liikkuu mielellään valepuvussa ja luottaa tutkimuksissa enemmän älyynsä kuin aseisiin, tosin hän opettelee itsepuolustukseksi ”jiu-jitsua”, jonka muunnelmaa myös Holmes käyttää. Yhteistä on myös huumausaineaddiktio: Holmes käyttää kokaiinia ja Björk on sairautensa aikana tullut riippuvaiseksi morfiinista. Muut tässä luvussa mainitsemani teokset ovat kaikki poliisiromaaneja, mutta Hämeen-Anttilan teos on lähempänä salapoliisiromaanina.

³⁰ Lappalainen 2002, 134–139.

³¹ Ks. luku ”Yksityisetsiviä, seikkailijoita ja muita sankareita vuonna 1918”.

Kuva 9. Virpi Hämeen-Anttilan Karl Axel Björkin tutkimuksista kertova sarja on edennyt jo viidenteen osaan. Neljä ensimmäistä osaa sijoittuvat vuoden 1921 Helsinkiin, viides pääosin vuoden 1922 Berliiniin.

Romaanissa *Yön sydän on jäätä* Vesilinnanmäen eli nykyisen Linnanmäen juomavesisäiliöstä löytyy mies, jota on sekä lyöty että ammuttu. Paikalta löydetään osoittelevasti entisen punavangin matkapassi. Tutkimusten edetessä eteen tulee niin pirtutrokareita, Neuvosto-Venäjän agenteja kuin Etsivä keskuspoliisin tutkijoita. Björk törmää Valaveljiksi kutsuttuun järjestöön, joka tuo miellelyhtymän vähän myöhemmin perustettuun Akateemiseen Karjala Seuraan ja sen perustajiin eli valajäseniin. AKS:n jäsenten tavoin Valaveljiin kuuluvat suojeluskuntalaiset haikailevat vitivalkoista Suomea ja uutta retkeä itärajan yli.

Asenteet hävinneitä kohtaan ovat säälimättömiä ja ihmisiä kohdellaan eri tavoin riippuen siitä, kummalla puolella he olivat sodan aikana. Yksi pidätetyistä suojeluskuntalaisista toteaa poliisille, ettei häntä vaivannut, vaikka viaton mies pidätettiin murhasta. ”Sehän oli punikki. Se oli varmasti murhannut vaikka ketä keväällä kahdeksantoista. Se sai vain ansionsa mukaan.” (304) Kuten Timo Sandbergin *Mustamäessä*, murhan takana on useampia valkoista aatetta kannattavia. Yksi heistä saadaan tuomittua, mikä herättää muissa halun kostaa Björkille. Sodan läheisyys näkyy tarpeena tuntea ihmisten menneisyys, niinpä uuden tuttavan taustasta udellaan suorasukaisesti niin työläisten kuin säätyläisten parissa. Sandbergin *Murhakuja*ssa tehtaalla työskentelevät ottavat selvää uuden tulokkaan taustoista. Björk joutuu tentattavaksi tavatessaan sukusensa yläluokkaista haaraa. Kun häneltä tiedustellaan, mihin osastoon hän kuuluu, Björk luulee asian koskevan ministeriötä, mutta kyse onkin suojeluskuntaosastoista. ”Ette kai te ole punikki?” (30) kysyy yksi miehistä, kun Björk kertoo, ettei kuulunut suojeluskuntaan. Toisin kuin Hurman, Porvalin, Sandbergin, ja Saarron romaanien päähenkilöt, Björk ei kuulu poliisiin eikä osallistunut sotaan. Björk on ollut kevään 1918 Englannissa, jossa kaiken lisäksi sairastui espanjantautiin, mikä selittää hänen poissaolonsa Suomesta. Tämä kirjailijan ratkaisu tekee Björkistä puolueettoman ja ulkopuolisen. Hämeen-Anttila on kuvailut Björkin hahmoa seuraavasti:

Björk on puoliksi suomalainen ja puoliksi ruotsalainen, puoliksi kaulusköyhälistöön ja puoliksi säätyläisiin kuuluva. Hänen taustansa tekee hänestä monivivahteisen: hän ei luiskahda valkoisen Suomen malleihin, kuten säätyläiset ja virkamiehetkin usein, koska on pasifisti ja individualisti ja nähnyt muutakin kuin 'bättre folkin' salit ja Suomen ja Helsingin. Kuten monet ajan lakimiehet, hän on modernisti ja laajakatseisesti ajatteleva, mutta vain oman aikansa mittapuulla – –.³²

Kahtiajakoisen taustansa vuoksi Björk liikkuu luontevasti eri yhteiskuntaluokkien välillä. Kuvatun ajan uskomukset ja arvot saattavat poiketa suuresti nykyajasta, eikä lukijan ole aina helppo samaistua henkilöhahmoihin. Soinin heti sodan jälkeen julkaistussa *Punakaartin päällikön tyttäressä* päähenkilö on moniin aikalaisiinsa verrattuna maltillinen mutta osoittaa ennakkoluuloja venäläisiä kohtaan. Kaksituhattaluvulla elävä kirjailija joutuu usein joustamaan tavoitteessaan kuvata aikakautta mahdollisimman todenmukaisesti ja tuomaan luomansa maailman lähemmäs modernia maailmankuvaa, erityisesti mitä tulee päähenkilöiden arvoihin, asenteisiin ja mielipiteisiin.³³ Niinpä Hämeen-Anttilan Björkin tavoin myös muiden sisällissota-aiheisten rikosromaanien päähenkilöt ovat puolueettomia tai ainakin yhteistyökykyisiä yli puoluerajojen. Sen sijaan tarinan roistot ja osa muista sivuhenkilöistä ilmentävät ajankohdalle tyypillisiä ennakkoluuloja osoittamalla epäluuloa punaisten puolella taistelleita kohtaan, esittämällä halventavia huomautuksia naisista ja rasistisia kommentteja muista roduista.

Rodunjalostus on hyvä esimerkki aatteista, joihin suhtautuminen on muuttunut viimeisen sadan vuoden aikana merkittävästi. Eugeniikka oli suosittu tieteenala eri puolilla länsimaita viime vuosisadan vaihteessa, jolloin rotu- ja sukuperimän nähtiin ylittävän ympäristön ja kasvatuksen vaikutuksen. Siinä missä Väinö Saraojan *Vapaussodan verikentillä* -romaanin päähenkilö laukoo rasistisia ja vastapuolen ihmisyyttä halventavia mielipiteitä,³⁴ tuodaan eugeniikka ja asenteet toisia rotuja kohtaan nykyromaneissa esiin aikakaudelle tyypillisinä aatevirtauksina ja korkeintaan sivuhenkilön mielipiteinä tai kuten Sandbergin Otso Kekki-sarjassa venäläistaustaisen Veran kokemana syrjintänä. Hämeen-Anttilan romaanisarjan toinen osa *Käärmeitten kesä* tuo esiin, miten monin tavoin huoli rotupuhtaudesta näyttäytyi 1900-luvun alussa. Teosofisesta seurasta irtautuneen Uuden verson liitossa, jonka kokouksiin Björk soluttautuu, rotujen sekoittumisen pelätään heikentäneen ihmisen piileviä jumalallisia voimia. Seuran jäseniä kehoitetaan valitsemaan ylväs, kaunis ja puhdas puoliso, jotta lapset kasvaisivat ”uuden rodun jäseniksi”. Björkin mielessä ajatus puolison valitsemisesta vain hyvän perimän takaamiseksi assosioituu hevosen valitsemiseen. Oleskelu Berliinissä ja tutustuminen saksanjuutalaisiin on

³² Laakso 2018, 23.

³³ Scaggs 2005, 126; Arvas & Ruohonen 2016, 198.

³⁴ Ks. luku ”Yksityisetsiviä, seikkailijoita ja muita sankareita vuonna 1918”.

pyyhkinyt Björkin ennakkoluulot pois, mutta monet hänen tuttavistaan halveksivat juutalaisia ja tataareja. Tarinan roiston ajatuksissa vahvojen oikeuksista ja ”maailman kuonan” hävittämisestä välähtää käsitys yli-ihmisyydestä sellaisena, kuin se vähän myöhemmin nousi natsien propagandassa.

Sota, joka olisi voinut puhdistaa maailman kuonasta, nostikin pohjasta pinnalle saastaisen sakan. Sivilisaatiota uhkaa alhaisten, tietämättömien massojen valta. – – Vahvojen ja etevien pitää ottaa tilansa ja paikkansa. Heillä on siihen oikeus, ja he voivat käyttää siihen omia keinojaan. (320)

Sandbergin ja Saarron tavoin Hämeen-Anttila tuo esiin poliisin sisäiset ongelmat. *Yön sydän on jäätä* -romaanissa kerrotaan, miten riveihin otetaan kouluttamattomia ”vanhempia maalaisukkoja”, jotka vihaavat säätyläisiä lähes yhtä paljon kuin sakilaisia. Helsingistä ei rekrytoida, koska työväestöä pidetään epäluotettavana: ”Punikkeja joka ikinen. Entisiä, nykyisiä tai tulevia.” Björk tuntee myötätuntoa Marttia kohtaan ja toivoo, että tämä olisi päässyt ”loitommaksi keskinäisestä epäluulosta, kaunasta ja koston nälästä, joita uusi yhtenäinen kansakunta hautoi märkähaavoina koreiden univormujen, sankarihautojen ja paraatien alla.” Edellisessä sitaatissa tuodaan esille voittajien tapa muistaa sotaa erilaisin juhlamenoin ja seremonioin, kun sitä vastoin hävinneet joutuivat suremaan ja muistamaan vainajiaan hiljaisuudessa.³⁵ Björk ei jaksa Martin tavoin uskoa, että järjestys ja laillisuus palauttaisivat ihmisten luottamuksen. ”Lapsen uskoa, ajatteli Björk, ikävuosiltaan nuorempi, sielultaan vanha ja rispaantunut.” (9–10)

Suomen sisällissotaa käsiteltäessä unohdetaan usein muualla Euroopassa riehuneet taistelut. Viime vuosina vuoden 1918 tapahtumia on tarkasteltu osana ensimmäistä maailmansotaa tai vertailtu muihin sisällissotiin, kuten Jukka Kekkonen teoksessaan *Kun aseet puhuvat*, jossa vertailukohteena on Espanjan 1930-luvun sisällissota. Hämeen-Anttila luettelee teossarjaan liittyvässä blogissaan viime vuosisadalla tapahtuneita poliittisia murhia ja muita levottomuuksia.³⁶ Romaanissa *Yön sydän on jäätä* viitataan Saksan keisarikunnan hajoamisen jälkeisiin taisteluihin, joissa oikeistomieliset Freikorps-joukot kukistivat raastasti kommunistiset spartakistit. Björkin vanhempi veli Tapani on kuollut sisällissodassa, hän on valkoinen sankari, jonka ansiosta myös Björk saa arvostusta osakseen. Seitsemäntoistavuotias Usko-veli ihannoit valkoisia ja halajaa taisteluihin Karjalaan. Björk esittää kiivaan vastalauseen ja suuttuu toden teolla, kun Usko haukkuu häntä pelkuriksi. Seuraa vihastunut saarna siitä, ettei pikatuomioita tulisi jakaa eikä rauhan miehiä halveksia. Björk kutsuu Uskon katsomaan ruumishuoneelle miestä, jonka

³⁵ Ks. Peltonen 2003, 221–243, passim.

³⁶ Hämeen-Anttila 2018.

pää on isketty tohjoksi. ”Hän oli sotilas. Ehkä sankari. Mutta minä en nähnyt muuta kuin kuoleman.” Vihastus palauttaa Björkin mieleen hänen Berliinissä näkemänsä julmuudet.

Epätavallinen tunteiden purkaus järkytti häntä – . Silmien edessä välähtivät kuvat Freikorpsin hakkaamista ja seulaksi ampumista spartakisteista jäävän kylmällä Alexanderplatzilla, murskatuista kalloista, vääntyneistä jäsenistä, välähtivät ja sammuiivat jälleen. (90–91)

Tutkijana ja kääntäjänä tunnetulle Hämeen-Anttilalle rikosromaani on uusi aluevaltaus ja sarja on huomioitu laajasti mediassa. Tutkijataustasta kertovat teosten yhteyteen sisältyvät teemoja valottavat pienenartikkelit, jotka käsittelevät muun muassa rahan arvoa, vakoilua ja rodunjalostusta. Useissa arvioissa huomio kiinnittyi kirjailijan taitoon tavoittaa 1920-luvun alun elämä ja tunnelma kasvavassa ja muuttuvassa Helsingissä niin pienten yksityiskohtien kuin aikakaudelle ominaisen kielen kautta. Valaveljet ja punaisen työmiehen lavastaminen syylliseksi mainittiin, mutta muutoin sisällissotaa ei arvioissa juuri tuotu esiin.³⁷

Kunnollisia ja kelvottomia poliiseja

Sotahistoriaa käsittelevistä teoksistaan tunnetun Mikko Porvalin Karelia Noiriksi nimetyn sarjan aloittava romaani *Sinisen kuoleman kuva* julkaistiin 2015 ja toinen osa *Veri ei vaikene* 2016. Sandbergin tapaan Porvali etenee sodanjälkeisiä vuosikymmeniä vauhdikkaasti: ensimmäisessä osassa liikutaan vielä kaksikymmentäluvun alkuvuosissa, mutta toinen osa kattaa koko kolmekymmentäluvun talvisodan päättymiseen. Porvali eroaa monista muista historiallisia rikosromaneja kirjoittavista sijoittamalla tapahtumat Helsingin sijaan Viipuriin. Itärajan läheisyys tuo juoneen oman mausteensa. Poliisikaksikko Johannes Kähönen ja Salomon Eckert seuraavat muiden töiden ohella rajaa vilkkaasti ylittäviä salakuljettajia ja kommunisteja.

---

³⁷ Ks. esim. Pilke 2014.

Kuva 10. Mikko Porvalin Karelia noir -trilogiassa poliisikaksikko Johannes Kähönen ja Salomon Eckert ratkovat rikoksia Viipurissa. Teosten aikajänne ulottuu kaksikymmentäluvun alkuvuosista talvi- ja jatkosotaan ja ensimmäisiin rauhan vuosiin.

Sininen kuoleman kuva alkaa kirjallisella motolla: ”Kaikki kunnolliset poliisit ovat toistensa kaltaisia. Jokainen kelvoton poliisi on kelvoton omalla tavallaan.” (5) Lauseet ovat muunnelma Leo Tolstoin Anna Kareninan ensimmäisistä riveistä: ”Kaikki onnelliset perheet ovat toistensa kaltaisia, jokainen onneton perhe on onneton omalla tavallaan.” Teoksessa riittää niin kunnollisia kuin kelvottomia poliiseja. Kähönen on rehellinen, lain kirjaimen mukaan toimiva virkavallan edustaja. Hän on palvellut sodan jälkeen vartijana leirillä, jossa oikeuden toteutumisen sijaan näkee ”voittajien sydämättömyyttä”: vartijat ryöväävät vangeilta arvoesineet vaihtamalla ne ruokaan.

Harva punainen olisi ansainnut sellaista kohtelua, jota Suomenlinnan vangit saivat osakseen. Tuskinpa suurimmat pahantekijät edes olivat leirillä; siellä laihtui joukko, jonka nokkamiehet olivat ensin johtaneet harhaan ja sitten jättäneet satimeen. Päälliköt olivat paenneet Pietariin, ja rivimiehet saivat kokea kuria, joka olisi kuulunut heidän johtajilleen. (17)

Kähönen ilmiantaa poliisiksi valmistuvan miehen, jonka tietää varastaneen arvotavaroita punavangeilta Suomenlinnan vankileirillä: ”Mies, joka varasti kuolemaantuomituilta, ei mielestäni kuulunut poliisiksi” (24). Miehen isä on kuitenkin tuomari, ja Kähönen joutuu itse erotetuksi halventavien tietojen levittämisestä. Eckert kutsuu Kähösen alaisekseen Viipuriin työskentelemään nuorempana komisariona. Eckert on hänkin ”kunnollinen poliisi”, mutta saattaa ilman omantunnontuskia tappaa rikoksen tekijän ja selittää tapahtuman onnettomuudeksi. Salomon

Eckertin kasvatusvanhemmat ovat juutalaisia, ja vaikka vastustajat tekevät halventavia huomautuksia hänen oletetusta juutalaisuudestaan, hän ei koskaan korjaa heidän käsityksiään. Ratkaisu on oivaltava: päähenkilön oletetun taustan avulla kirjailija voi nostaa esiin ajankohdalle ominaisia ennakkoluuloja ilman syvempää kulttuurierojen esittelyä.

Oman kiinnostavan osuuden *Sinisen kuoleman kuva* -romaanin muodostaa Viipurin katulasten kuvaus. Heitä on niin punaisen kuin valkoisen vallan jäljiltä. Sodan jättämä aineellinen tuho, köyhyys ja vanhempien alkoholinkäyttö ajavat lapsia kadulle. Lapset palelevat vuoden 1920 hyytävän kylmässä talvessa ja moni kuolee hakiessaan suojaa vaarallisista paikoista, kuten hissin päältä tai kuorma-auton alta. Eckert organisoii apua lapsille, ja päätyy lopulta rahoittamaan toimintaa myymällä poliisin takavarikoimasta viinasta osan hienostoklubin käyttöön. Lisäksi hän kouluttaa lapsia seuraamaan pirtutrokareita ja heidän asiakkaitaan. Muiden poliisien suhtautumisessa lapsiin näkyy heidän aatetaustansa, yksi pitää heitä roiston alkuina, joille on annettava ”kunnolla selkään”, toinen ehdottaa, että ”jokainen ottaisi yhden kotiinsa asumaan”. Romaanien dialogia värittää karjalan murre, jota myös lapset viljelevät. Kun Eckert kertoo kasvamisestaan orpokodissa, lapset keskeyttävät välihuudoin ja kysymyksin: ”Miunkii äitin on kuolt!” ”Olik hyökii lahtarloi, ko siun äiteis tappoit?” ”Olit sie ja siin, ko polliisit veivät isän? Mis miun issäin on?” (70) Lasten kysymyksistä paistaa köyhyys ja punainen tausta, ja he samaistavat Eckertin ja omat kokemuksensa. Yksi kyselee poliisien viemän isän perään, toinen haluaa tietää, olivatko lahtarit tappaneet Eckertin äidin kuten hänen äitinsä.

Viipurin vallien tapahtumiin, jossa sisällissodan loppuvaiheessa murhattiin yli kaksisataa henkilöä, joista suurin osa venäläisiä, viitataan molemmissa romaaneissa lyhyesti. *Veri ei vaikene* -teoksessa Kähönen näkee vapaussodan vuosipäivän paraatissa ystävänsä rinnassa kunniamerkkien joukossa kaksi 4. luokan vapaudenristiä, minkä lisäksi kenraali Sihvo ja kenraali Mannerheim kiittävät Eckertiä tämän sodan aikana tekemistä palveluksista. Kysymykseen kunniamerkeistä Eckert vastaa: ”Mitalit ovat kuin harhaluoteja, ne osuvat sivullisiin tai syyttömiin. Omani ovat peräisin onnettomista sattumista keväällä 1918.” (92) Liittyvätkö nuo onnettomat sattumat Viipurin vapautuksen sekaviin hetkiin, ei kerrota. Eckert toteaa kuitenkin toistuvasti, ettei ole ”ylpeä kaikesta, mitä voittajat olivat tehneet”. Hänen kasvatusvanhempansa ovat yhä kateissa, mikä ”iski häneen erityisen kipeästi Viipurin verilöylyn vuoksi – linnoituksen vallien välissä oli ammuttu satoja vankeja, joita valkoisten katupartiot olivat epäilleet punaisiksi, ulkomaalaisiksi tai muutoin Suomeen sopimattomiksi.” (92) Mitä Eckertin juutalaisille kasvatusvanhemmille on tapahtunut, jää avoimeksi.

Romaanissa *Sinisen kuoleman kuva* havainnollistetaan osuvasti poliisin tasapainoilua kahden vastakkaisen ryhmittymän välissä – seuraava sitaatti kuvaa hyvin poliisityön vaikeutta muissakin edellä käsitellyissä romaaneissa:

Verisen sodan päättymisestä oli vasta kaksi vuotta, eikä poliisi vielä nauttinut kummankaan osapuolen täyttä luottamusta. Punaiset kutsuivat poliiseja yleisesti lahtareiksi, ja valkoisten mielestä heidän toimintansa tutkiminen oli puhdasta bolsevismia. Poliisi etsi tasapuolisuutta osapuolten välissä ja keräsi kitkerää arvostelua molemmilta laidoilta. Pikkuhiljaa siitä muodostui poliisille oman työn ammatillinen mittari: kun kaikki ryhmät haukkuivat, meni suhteellisen hyvin. (214)

Historiallisten rikosromaanien viime vuosina saamat palkinnot kertovat lajin arvostuksesta. Sandbergin ja Saarron tavoin Mikko Porvali on saanut Suomen dekkariseuran Vuoden johtolanka -palkinnon. Palkintoraati katsoi *Veri ei vaikene* -romaanin poikkeavan juoneltaan perinteisistä rikosromaaneista: ”Sen sijaan tärkeäksi nousee tiivis rajaus: viipurilaisen poliisin näkökulma poliittisesti kuohuvaan vuosikymmeneen. Kyseessä on vahva ajankuva, joka samalla resonoi tätä päivää ääriliikkeineen ja sodan keskelle joutuvine ihmisineen.”³⁸

*****

Historiallinen rikosromaani on yksi niistä kanavista, joiden kautta sisällissodan traumaa on vielä kaksituhattaluvulla purettu. Vuoden 1918 tapahtumat näkyvät käsittelemissäni romaaneissa kaunan, vihan ja surun tunteina, muistoina taisteluista ja vankileirikokemuksista, mutta myös haluna jättää sekasortoinen aika taakse ja jatkaa elämää. Yhteistä kaikille romaaneille on, että tapahtumien historiallinen tausta jättää jossain määrin varjoonsa dekkareille tyypillisen juonen kuljettelun. Esimerkiksi Timo Sandberg on itse kuvannut teoksiaan enemmän historiallisiksi romaaneiksi kuin jännitysromaaneiksi. Tässä esitellyissä historiallisissa rikosromaaneissa tapahtumat sijoittuvat kokonaisuudessaan menneisyyteen; lajityyppiä, jossa päähenkilö ja tutkittava rikos ovat eri aikatasoilla, ei Suomessa ole juuri kirjoitettu.³⁹ Teoksissa ei siis ole kehyskertomusta, jossa tapahtumia kommentoitaisiin myöhemmästä aikatasosta käsin. Päähenkilöitä on kuitenkin tuotu asenteiltaan ja arvoiltaan lähemmäs nykyaikaa, vaikka muuten ajankohdan uskomukset ja ennakkoluulot tuodaan esiin – usein tarinan rikolliset saavat lausua rasisisimmät kommentit.

³⁸ Johtolanka-palkitut 1985-2018. 2017: Mikko Porvali romaanista *Veri ei vaikene*.

³⁹ Arvas & Ruohonen 2016, 196. Poikkeuksena voisi mainita Marja-Sisko Aallon romaanin *Korppi* (2018), jossa on kirjoittamisajankohtaan sijoittuva aikataso, jossa rikosta tutkitaan ja vuoteen 1918 sijoittuva taso, jossa kerrotaan arvokkaan kirjeen vaiheista – kirjeen, jonka vuoksi joku on valmis tappamaan sata vuotta myöhemmin.

Yhteiskunnan jyrkkä kahtiajako sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina näkyy monin tavoin. Valkoista puolta edustaneita kohdeltiin eri tavoin kuin punaisia, ja esimerkiksi jääkärit ja suojeluskuntalaiset saattoivat selvitä rangaistuksetta vakavistakin rikoksista. Niin Sandberg, Porvali kuin Hämeen-Anttila mainitsevat vuonna 1921 Vaasan Palosaaren poliisiasemalla tapahtuneet surmat: jääkäriluutnantti Otto Joki ampui häntä asemalle viemässä olleet kaksi poliisia. Joki oli humalassa ja selvisi teostaan ilman rangaistusta.⁴⁰ Puolueellisuus ja epäoikeudenmukaisuus herättävät katkeruutta hävinneissä, ja moni rikos selittyykin epäoikeudenmukaisuudesta kummunneesta kostosta. Saarron punainen miliisi Waara, Sandbergin etsiväkonstaapeli Kekki, Hurman Korpela, Hämeen-Anttilan sisäasiainministeriön virkamies Björk ja Porvalin viipurilaispoliisit Eckert ja Kähönen ovat taustoiltaan erilaisia, mutta heitä yhdistää pyrkimys kohdella kaikkia tasapuolisesti. He ovat osa järjestelmää mutta eivät aina noudata lain kirjainta vaan tarpeen mukaan kiertävät sääntöjä. Vaikka järjestelmä on mätä, voidaan perinteiseen rikosromaaniiin kuuluva käsitys syyllisten oikeudenmukaisesta rangaistuksesta toteuttaa toisin. Timo Sandbergin romaanissa *Mustamäki* vapaaksi päästetyt rikolliset saavat tuomionsa, kun yksi henkilöistä kostaa sodassa teloitetun isänsä kohtalon heille – näin heitä rangaistaan myös sodan aikaisista väärinkäytöksistä. Kertojan myötätunto on usein vähäosaisten puolella, vaikka teoksia muutoin leimaa puolueettomuus ja niissä tuomitaan kummankin puolen väkivalta.

Historiallisessa rikosromaanissa yhdistyy kaksi lukijoiden suosimaa lajia: historialliset romaanit ja rikosromaanit. Sisällissotaa on käsitelty niin historiallisen fiktion, sotakirjallisuuden kuin sarjakuvan keinoin. Rikoskirjallisuudella on muihin lajityyppeihin nähden kotikenttäetu, sillä sen ydintä on rikoksen, usein murhan, ratkaiseminen ja rikollisen tuominen oikeuden eteen. Teoksissa käsitellään yksittäisten rikosten lisäksi laajempia sotarikoksia, ja usein nämä kaksi tasoa kytkeytyvät toisiinsa. Myös kulttuurisen muistin näkökulmasta lajityypillä on merkitystä, koska sillä on mahdollisuus tuoda aikakauden ilmiöt, kuten eriarvoisuus ja vastakkainasettelut, lähelle lukijaa ja auttaa näin ymmärtämään kaoottista aikaa, jossa sen ajan ihmiset joutuivat selviytymään.

---

⁴⁰ Ks. Sandberg 2013, 272; Porvali 2015, 215 ja Hämeen-Anttila 2014, 38.

Lähteet

Kohdeteokset

Hurma, Nina 2013: *Yönpunainen höyhen*. Helsinki: Gummerus.

Hämeen-Anttila, Virpi 2014: *Yön sydän on jäätä. Kolme viikkoa Karl Axel Björkin elämässä maaliskuussa 1921*. Helsinki: Otava.

Hämeen-Anttila, Virpi 2015: *Käärmeitten kesä. Karl Axel Björkin uusia tutkimuksia*. Helsinki: Otava.

Porvali, Mikko 2015: *Sinisen kuoleman kuva*. Helsinki: Atena.

Porvali, Mikko 2016: *Veri ei vaikene*. Helsinki: Atena.

Saarto, Timo 2017: *Kuoleman kuukausi*. Hämeenlinna: Karisto.

Saarto, Timo 2018: *Kevään varjo*. Hämeenlinna: Karisto.

Sandberg, Timo 2013: *Mustamäki*. Hämeenlinna: Karisto.

Sandberg, Timo 2016: *Murhakuja*. Hämeenlinna: Karisto.

Muu kaunokirjallisuus

Aalto, Marja-Sisko 2018: *Korppi*. Kuopio: Icasos.

Tutkimuskirjallisuus

Arvas, Paula & Ruohonen, Voitto 2016: *Alussa oli murha. Johtolankoja rikoskirjallisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.

Bamberg, Rolf 2018: *Jääkärimurha punaisessa Helsingissä*. – *Demokraatti* 7.6.2018.

Hall, Katharina 2013: The "Nazi Detective" as Provider of Justice in Post-1990 British and German Crime Fiction: Philip Kerr's *The Pale Criminal*, Robert Harris's *Fatherland*, and

Richard Birkefeld and Göran Hachmeister's *Wer übrig bleibt, hat recht.* – *Comparative Literature Studies*, Vol. 50, No. 2 (2013), 288–313.

Hietasaari, Marita 2016: *Sodan muisti. Talvi-, jatkosota ja Lapin sota 2000-luvun historiallisessa romaanissa.* Helsinki: Avain.

Hämeen-Anttila, Virpi: Poliittiset murhat sata vuotta sitten. – *Kadonnutta 20-lukua etsimässä.* [Blogi]. URL: <https://20lukuetsimassa.wordpress.com/> [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Johtolanka-palkitut 1985–2018. 2018: Timo Saarto romaanista *Kuoleman kuukausi.* – *Suomen dekkariseura ry.* URL: <http://dekkariseura.fi/vuoden-johtolanka/johtolanka-palkitut-2/> [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Johtolanka-palkitut 1985–2018. 2017: Mikko Porvali romaanista *Veri ei vaikene.* – *Suomen dekkariseura ry.* URL: <http://dekkariseura.fi/vuoden-johtolanka/johtolanka-palkitut-2/> [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Johtolanka-palkitut 1985–2018. 2014: Timo Sandberg romaanista *Mustamäki.* – *Suomen dekkariseura ry.* URL: <http://dekkariseura.fi/vuoden-johtolanka/johtolanka-palkitut-2/> [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Järvinen, Matti 2018: Timo Saarto herättää historian eloon. – *Ruumiin kulttuuri* 1/2018, 4–9.

Kinnunen, Tiina 2018: Sisällissodan muistokulttuuri kylmän sodan jälkeen: uusvanhoja ja uusia tulkintoja. – *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö.* Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus, 335–357.

Knutson, David 2011: *Spanish Crime Fiction: 2001 and Beyond.* – *Iberian Crime Fiction.* Red. Nancy Vosburg. Cardiff: University of Wales Press, 93–115.

Korhonen, Kuisma 2016: Kulttuurinen muisti ja kirjallisuus. – *Historian teoria. Lingvivistisestä käänteestä mahdolliseen historiaan.* Toim. Kari Väyrynen, Jarmo Pulkkinen. Tampere: Vastapaino, 237–269.

Koskela, Kari 2004: Nuorisohuliganismi ja väkivalta Helsingissä 1900-luvun alussa. – *Väki Voimakas* 17/2004.

Kukkola, Timo 1980: *Hornanlinnan perilliset. 70 vuotta suomalaista salapoliisikirjallisuutta*. Porvoo: WSOY.

Laakso, Leena-Kaisa 2018: Sisällissodan arvet ja salaisuudet kiehtovat dekkaristeja. – *Ruumiin kulttuuri* 1/2018, 20–26.

Lappalainen, Päivi 1984: Kansalaissodan kuvaa eräiden 1920- ja 1930-luvulla ilmestyneiden teosten valossa. – *Hurma ja paatos. Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun kirjallisuuteen*. Turku: Turun yliopisto, 151–173.

Lappalainen, Päivi 2002: Kun dekkareista tuli hovikelpoisia. – *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Turku: Turun yliopisto, 125-150.

Leppänen, Veli-Pekka 2013: Pirtua ja politiikkaa, konstaapeli Kekki! – *Helsingin Sanomat* 4.2.2013.

Liukkonen, Marjo 2018: *Hennalan naismurhat 1918*. Tampere: Vastapaino.

Mahlamäki, Tiina 2018: ”Tual se ny istuu, trappusil.” Kaunokirjalliset kuvaukset kotiinpaaluusta vuoden 1918 vankileiriltä. – *Kenen Suomi? Sammatti 1918*. Espoo: Eeva Joenpelto -seura ry, 165–191.

Meinander, Henrik 2017/2006: *Suomen historia*. Uusi, tarkistettu laitos. Suom. Paula Autio. Helsinki: Kustantamo S & S.

Miettinen, Helena 2013: Öinen kaupunki kätkee murhaajan. – *Savon Sanomat* 4.4.2013.

Miettinen, Helena 2017: Timo Sandbergin Heittola-sarja jatkuu tasapainoisena Vesijärven rantamaisemissa. – *Etelä-Suomen Sanomat* 21.6.2017.

Pettersson, Torsten 1999: Mahdottoman genren sitkeä elinvoima eli historiallisen romaanin funktiot. – *Parnasso* 1/1999, 73–77.

Peltonen, Matti 1992: Sivistyneet, 20-luku ja kieltolaki – *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Toim. Tapio Onnela. Helsinki: SKS, 61–78.

Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 657. Helsinki: SKS.

Pilke, Helena 2014: Kaksikymmenluvun Helsinki herää eloon kepeän elegantissa jännäriissä. – *Agricola – Suomen humanistiverkko*. URL: <https://agricolaverkko.fi/review/kaksikymmenluvun-helsinki-heraa-eloon-kepean-elegantissa-jannarissa/> [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Scaggs, John 2005: *Crime fiction*. London and New York: Routledge.

Tepora, Tuomas 2015: Mikä tekee ”sota-ajasta” muistettavan? Sota ja kollektiivinen muistaminen. – *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 2/2015. URL: <http://www.ennenja-nyt.net/2015/08/mika-tekee-sota-ajasta-muistettavan-sota-ja-kollektiivinen-muistaminen/> [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Wesseling, Elisabeth 1991: *Writing History as a Prophet. Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Wikipedia: Vilppulan urhojen muistolle. – URL: https://fi.wikipedia.org/wiki/Vilppulan_urhojen_muistolle [linkki tarkistettu 9.2.2019]

Ylikangas, Heikki 1993: *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. Toinen painos. Porvoo: WSOY.

Teksti on osa Punavalkoista historiaa. Näkökulmia sisällissotakirjallisuuteen -tutkimustani, joka on osa laajempaa Sodan muisti -projektiani, jossa tarkastelen sodan muistamisen ja siitä kertomisen tapoja.